

Ks. Wiesław Kraiński, *Prawo trybunałów katolickich do rozstrzygnięcia nieważności małżeństw niekatolików. Art. 2-4 „Dignitas Connubii”*, Bernardinum, Pelplin 2013, 429 ss.

Przedmiot opublikowanej pozycji ks. W. Kraińskiego stanowi *Prawo trybunałów katolickich do rozstrzygnięcia nieważności małżeństw niekatolików. Art. 2-4 „Dignitas connubii”*. *Dignitas connubii* to instrukcja procesowa Papieskiej Rady do Spraw Tekstów Prawnych, ogłoszona 25 stycznia 2005 r. Jest ona skierowana do kościelnych sądów diecezjalnych i międzydiecezjalnych w prowadzeniu spraw o nieważność małżeństwa. Upoważnia ona sędziów kościelnych w procesie rozstrzygnięcia o nieważności małżeństw niekatolików ochrzczonych i nieochrzczonych. W kontekście tego przepisu jawi się pytanie o kompetencje Kościoła w sprawach małżeństw niekatolików. Skoro bowiem nieochrzczeni nie podlegają kompetencjom Kościoła na żadnej z płaszczyzn, to w oparciu o jakie racje Kościół może wykonywać władzę sądowniczą wobec osób nieochrzczonych w przypadku ich małżeństwa?

Na tak postawione pytanie Autor publikacji stara się odpowiedzieć w I rozdziale swojej rozprawy: *Kompetencja trybunałów Kościoła do rozstrzygnięcia nieważności małżeństw niekatolików*. Powołując się na interpretację przepisów wymienionej Instrukcji dokonaną m.in. przez znanego prawnika w kwestiach prawa kościelnego G. P. Montiniego, ks. W. Kraiński wyjaśnia, że rację uzasadniającą kompetencje Kościoła w kwestii rozstrzygnięcia ważności małżeństwa osób nieochrzczonych stanowi prawo naturalne, które „rozszerza kompetencje Kościoła” w tej materii (por. s. 22). Uzasadnienie

rozszerzalności owej kompetencji autorzy, a wraz z nimi Autor monografii, uzasadniają obowiązkowym respektowaniem przez Kościół prawa naturalnego. W oparciu o prawo naturalne także prawo sądowe Kościoła rozszerza się na małżeństwa osób nieochrzczonych, którzy w oparciu o treść klauzuli art. 3 § 2 *Dignitas connubii* chcą uzasadnić na forum procesowym, że nie wiąże ich przeszkoda węzła małżeńskiego w pragnieniu zawarcia małżeństwa w Kościele katolickim. Na tych samych przesłankach prawa naturalnego opiera się również prawo Kościoła w badaniu stanu małżeństwa osób nieochrzczonych (por. s. 23). Ta sama Instrukcja w art. 3 § 2 upoważnia sędziów kościelnych do orzekania ważności, czy nieważności małżeństw niekatolików ochrzczonych. W oparciu o prawo naturalne sądy kościelne nie mogą odmówić ochrzczonym niekatolikom postępowania w sprawie udowodnienia przez nich stanu wolnego w celu zawarcia małżeństwa ze stroną katolicką (por. s. 27). W uzasadnianiu takiego stanowiska Autor publikacji odwołuje się do dokumentów Kościoła interpretujących prawa kodeksowe. Wśród nich czołowe miejsce zajmuje motu proprio Pawła VI *Causas matrimoniales* (28.03.1971).

Paweł VI, uzasadniając kompetencje Kościoła w zakresie małżeństw osób ochrzczonych, podkreśla w tym dokumencie podstawową troskę Kościoła o świętość związku małżeńskiego, jako podstawy rodziny i związanym z nią postępowaniem sądowym, które powinno mieć na celu *zbawienie* osób zawierających małżeństwo. Kompetencje te zostały potwierdzone w nowym Kodeksie Prawa Kanonicznego w kan. 1671: „Sprawy małżeńskie ochrzczonych, na podstawie prawa własnego, należą do sędziego kościelnego”.

Natomiast pozostaje problem kompetencji sądów kościelnych w sprawach małżeństw niekatolików. W tej kwestii Autor dysertacji odwołuje się do orzeczeń Sygnatury Apostolskiej. Instytucja ta w sprawie uprawnień udzielonych trybunałom katolickim do rozstrzyganiu w sprawach małżeństw niekatolickich ma na uwadze dobro strony katolickiej, w oparciu o prawo naturalne. Dekret Sygnatury Apostolskiej mówi w tej materii, iż prawo procesowe uznaje zdolność strony niekatolickiej do zaskarżenia własnego małżeństwa z niekatolikiem na podstawie kan. 1476, który orzeka:

„Każdy, zarówno ochrzczony, jak i nieochrzczony, może występować przed sądem; strona zaś pozwana zgodnie z przepisami prawa, ma obowiązek odpowiadać”.

Potwierdzenie takiego rozwiązania znajdujemy w Konstytucji duszpasterskiej Soboru Watykańskiego II *Gaudium et spes*, która sankcjonuje tego typu postępowanie mając na uwadze równość wszystkich ludzi z racji posiadania tej samej natury. W związku z tym również ochrzczeni, chociaż niekatolicy, są włączeni do Kościoła i dlatego podlegają jego prawu pozytywnemu (por. s. 40).

Niezależnie od przychylniej postawy dekretów Sygnatury Apostolskiej względem małżeństw niekatolików ochrzczonych, istnieją pewne uwarunkowania ograniczające kompetencje sądów kościelnych. Mianowicie, aby strona niekatolicka mogła zawrzeć małżeństwo ze stroną katolicką, musi najpierw dowieść swój stan wolny, co pozostaje związane z wymogiem Kodeksu Prawa Kanonicznego, kan. 1066 i 1085 § 1 i 2. Z zestawienia Dekretu Sygnatury Apostolskiej z art. 3 § 2 Instrukcji *Dignitas connubii* wynika, iż Dekret Sygnatury stawia większe wymagania niż wymieniona Instrukcja, która domaga się jedynie udowodnienia stanu wolnego (por. s. 45).

Jaką wartość posiada, według ks. W. Kraińskiego, Instrukcja Dignitas connubii? Według Autora omawianej monografii otworzyła ona możliwość trybunałom katolickim rozstrzygnięcia spraw nieważności małżeństw niekatolików. W historii Kościół administracyjnie wykonywał już władzę nad małżeństwem osób nieochrzczonych w zakresie przywileju Pawłowego. Ponieważ troska o zbawienie wszystkich przynależy do podstawowej misji Kościoła, to nie może być ona ograniczona jedynie przyjętym już chrztem. Stąd też daje ona nie wprost podstawę jurysdykcyjną wobec małżeństw osób nieochrzczonych. Natomiast wobec małżeństw niekatolików ochrzczonych podstawę stanowi sakramentalność małżeństwa, a Kościół posiada pełną władzę nad sakramentami. Ponieważ ustawodawstwo kościelne nie uregulowało dotychczas prawnej kompetencji Kościoła wobec małżeństw osób ochrzczonych a niekatolickich, to Instrukcja *Dignitas connubii* stanowi właściwą interpretację praktyki jurysdykcyjnej Kościoła w tym przedmiocie (por. s. 53-54).

Po przedstawieniu podstawowych zasad odnośnie kompetencji sądów kościelnych w sprawie rozstrzygnięcia nieważności małżeństw niekatolików, zawartych w Instrukcji *Dignitas connubii*, Autor monografii przechodzi w rozdziale II do *prawa materialnego* w tym przedmiocie. Istotne wydaje się w tej Instrukcji wskazanie kryteriów prawa materialnego, które należy uwzględnić w postępowaniu o stwierdzenie nieważności małżeństw niekatolików, zarówno ochrzczonych, jak i nieochrzczonych. Są tu brane pod uwagę dwa podstawowe kryteria rozstrzygnięcia:

1. według *prawa Bożego*, czyli *prawa naturalnego* (Bóg jako stwórca natury) i *pozytywnego* prawa Bożego (Bóg jako dawca łaski);
2. według *prawa stanowionego*, którym były związane strony niekatolickie w czasie zawierania małżeństwa.

Jednocześnie Instrukcja zwraca uwagę na konieczne uwzględnienie formy zawarcia małżeństwa przez niekatolików. Kościół uznaje każdą formę zawarcia małżeństwa u niekatolików ochrzczonych, a w przypadku niekatolików wschodnich należy uwzględnić liturgiczny obrzęd zawarcia małżeństwa nawet, gdyby tylko jedna ze stron niekatolickich przynależała do Kościoła wschodniego niekatolickiego (*Dignitas Connubii*, art. 4 § 1-2). Dla uniknięcia nieporozumienia Instrukcja zaznacza, że Kościół uznaje dyscyplinę prawną małżeństw w Kościołach i Wspólnotach niekatolickich w zakresie przeszkód zrywających i wad zgody (por. s. 55-56).

Następnie Autor monografii, zgodnie z kryteriami rozstrzygnięcia nieważności małżeństw, zawartymi w Instrukcji *Dignitas Connubii*, omawia przeszkody do małżeństwa oraz wady zgody małżeńskiej pochodzące z *prawa Bożego*: niezdolność fizyczna do aktu seksualnego, przeszkoda pokrewieństwa (w określonym zakresie), przeszkoda węzła, ignorancja, błąd, symulacja całkowita lub częściowa; zaś z *prawa stanowionego*: podstęp, warunek, przymus (por. s. 61-72).

Rozdział III publikacji jest poświęcony zasadom prawa procesowego w rozstrzygnięciu nieważności małżeństw niekatolików. Podstawową sprawą jest kompetencja trybunału w takich procesach. Z lektury tego rozdziału widać, że problem związany z określeniem

kompetencji w tej sprawie miał w historii swoją długą ewolucję, aż do rozstrzygnięć Kodeksu Prawa Kanonicznego w kan.: 1673, 1674, 1400 i 1476, które znalazły swoje potwierdzenie w art. 3 i 4 § 2, n. 2 Instrukcji *Dignitas connubii*. Analiza całego postępowania procesowego w aspekcie jurydycznym ukazuje jednocześnie poważny aspekt antropologiczny, wskazujący na interes prawodawcy, którym jest Kościół, wobec stron uczestniczących w procesie. O ile bowiem samo postępowanie procesowe w sprawie ustalenia nieważności małżeństwa nie może być wolne od konkretnych wymogów, które nie wykluczają stanów napięć, to ważna jest intencja prawodawcy mająca na uwadze pomoc stronom potrzebującym. Ten pozytywny aspekt antropologiczny procesu kanonicznego zawarty jest w samej strukturze uprawnień instytucji prowadzącej proces, co Autorowi publikacji udało się również wyrazić (por. s. 81-98). Chodzi bowiem o postępowanie natury prawnej, którego celem jest doprowadzenie do rezultatu mającego na celu wprowadzenie ładu, a więc także spokoju u stron pragnących uregulować swój status życiowy.

Rozdziały IV, V, VI monografii są dedykowane prawu małżeńskiemu osób nieochrzczonych, zarówno z kręgów wyznaniowych jak i bezwyznaniowych. W przypadku małżeństw osób nieochrzczonych ważność ich małżeństwa należy rozstrzygać w oparciu o prawo, któremu osoby te podlegały w czasie zawierania małżeństwa, np. prawa cywilnemu. W takim przypadku sąd kościelny, uznając nierozzerwalność małżeństwa także naturalnego, może orzekać o jego nieważności wówczas, gdy prawo własne ustanawia normy unieważniające od chwili zawarcia związku małżeńskiego. Autor monografii zwraca uwagę, że polski *Kodeks rodzinny i opiekuńczy* nie określa przeszkód uniezdalniających, występujących w prawie kanonicznym. Mogą jednak zaistnieć przesłanki prowadzące do unieważnienia danego związku (por. s. 126-132).

W przypadku osób nieochrzczonych, ale przynależących do innych wyznań, jak np. judaizm i islam, Autor monografii omawia dość szczegółowo formy i przeszkody małżeńskie w obu religiach. W związku z postępującą dziś migracją z krajów muzułmańskich są również w Europie przypadki wnoszenia spraw ważności

dotychczasowego związku, by móc zawrzeć małżeństwo ze stroną katolicką. W takiej sytuacji nie zawsze można kierować się procedurą na korzyść wiary, z uwagi na pluralizm i wielokulturowość religijną w islamie. Taki status małżeństw zawartych w islamie wynika z prawa religijnego w przepisach poszczególnych państw, ale interpretowanego przez ich różne szkoły prawne (por. s. 143). Zróznicowaną małżeńską strukturę prawną w tych systemach ks. W. Kraiński omawia syntetycznie w odniesieniu do islamu, buddyzmu, konfucjonizmu, taoizmu, hinduizmu (por. s. 144-186).

Rozdział V monografii kieruje uwagę na prawo małżeńskie osób ochrzczonych niekatolików, ale uznających sakramentalność małżeństwa. Odnosi się to do prawosławia i Kościołów związanych z Unią Utrechcką (*mariawici i Kościół polskokatolicki*). Obydwa te wyznania uznają sakramentalność kapłaństwa, małżeństwa i sukcesję apostołską. W odniesieniu do Kościołów wschodnich odłączonych od Kościoła katolickiego, Dekret ostatniego Soboru o ekumenizmie *Unitatis redintegratio* (n. 15), podkreśla istotne wspólne elementy dogmatyczne Kościoła katolickiego z Kościołami wschodnimi, uznając ich autonomię w stanowieniu prawa. Autor monografii omawia istotne elementy prawa małżeńskiego w prawosławiu, zwracając uwagę na formę zawarcia małżeństwa i odmienną pojmowania szafarza sakramentu w Kościołach wschodnich w odniesieniu do Kościoła katolickiego (por. s. 196-213), a także szczegółowo omawia przeszkody do małżeństwa (por. s. 213-251).

Drugą warstwę małżeństw osób ochrzczonych niekatolików stanowią członkowie Kościołów związanych z Unią Utrechcką. Dotyczy to Kościoła starokatolickiego mariawitów i Kościoła polskokatolickiego. Kościoły te posiadają ważną sukcesję apostołską i katolickie rozumienie sakramentów (s. 252). W Kościołach tych istnieje instytucja rozwodów. Orzeczenia sądów kościelnych tych wspólnot wyznaniowych w zakresie małżeństw zapadają na podstawie przepisów prawa tych Kościołów (por. s. 260-261).

Ostatni, VI rozdział monografii, omawia postępowanie prawno-kanoniczne w zakresie stwierdzenia nieważności małżeństwa w Kościołach nurtu protestanckiego, które nie uznają sakramentalności

małżeństwa (por. s. 263-294). W tej grupie wyznaniowej znajdują się: luteranie, kalwiński, anglikanie, metodyści, Kościół episkopalny, baptyści i szereg Wspólnot wyznaniowych nowej reformacji: Kościół Chrystusowy, milenaryści, adwentyści, Zielonoświątkowcy, mormoni, unitarianie, waldensi.

W odróżnieniu od sytuacji w prawosławiu nie ma problemu nieważności małżeństwa z braku formy we wspólnotach protestanckich, które nie posiadają własnego systemu prawnego w tej materii. Wspólnoty te w sprawach małżeńskich uznają kompetencje władzy świeckiej. Z tej racji małżeństwo cywilne zawarte we wspólnotach protestanckich ma charakter związku nierozzerwalnego (por. s. 263-294).

Jak ocenić wartość monografii ks. W. Kraińskiego?

W omawianej publikacji został dość wyraźnie ukazany przez jej Autora interdyscyplinary związek prawa kanonicznego z teologią, w kontekście bardzo zróżnicowanego i rozległego obszaru wyznaniowego. Śledząc uwarunkowania historyczne, wyznaniowe i państwowe w różnych wyznaniach i udział kościelnych trybunałów sądowych w zakresie postępowania o stwierdzenie nieważności małżeństwa, da się zauważyć motyw wiary i troskę o zbawienie stron wnoszących sprawy. Podstawą trybunałów Kościoła katolickiego w postępowaniu o stwierdzenie nieważności małżeństwa jest głównie prawo naturalne, świętość małżeństwa i godność osoby ludzkiej.

Tego rodzaju zasady wyznaczające ducha i styl postępowania trybunałów kościelnych wskazują na ekumeniczną postawę Kościoła katolickiego wobec innych Kościołów i Wspólnot wyznaniowych, która weryfikuje się w przypadku małżeństwa jako sakramentu, czyli zewnętrznego znaku łączącego człowieka z Bogiem i środka prowadzącego do zbawienia. Mając na uwadze tę prawdę Kościół w sektorze działania prawnokanonicznego podejmuje różne sposoby w celu uczynienia z tej prawdy przedmiotu dla wzajemnego zrozumienia i kontaktu.

W odniesieniu do działu dedykowanego chrześcijanom wschodnim da się wyraźnie zauważyć retrospekcyjne spojrzenie ze strony Kościoła katolickiego w przedmiocie małżeństwa, które stanowi

ważną drogę do pogłębiania dialogu w kierunku jedności. Natomiast w ekumenicznej tendencji dialogu z Kościołami i Wspólnotami oddzielonymi od Kościoła katolickiego również w przedmiocie małżeństwa występują trudności wynikające z pluralizmu Wspólnot wyznaniowych, oraz z doktryny i form życia duchowego.

Analogiczny duch ekumeniczny w sprawach małżeństwa ujawnia się w relacji do niechrześcijan, zwłaszcza do judaizmu i islamu. Również w tym przypadku instytucje prawno-kanoniczne Kościoła katolickiego wychodzą z prawa naturalnego i starają się dyskretnie szukać we wspólnym dla wyznań Objawieniu odpowiedzi na pytania zapisane w naturze człowieka, aby znalezione rozwiązanie prawne służyło dobru osoby poszukującej autentycznego dobra własnego i zgodnego z uznawaną wartością religijną.

W takim aspekcie staram się dostrzec wartość tej monografii, która stanowi potwierdzenie uzasadnionego związku i wzajemnej współpracy prawa kanonicznego z teologią w niektórych sektorach. Podobna sytuacja zachodzi przecież między prawem rzymskim i teologią biblijną w zakresie Nowego Testamentu przy interpretacji niektórych wydarzeń biblijnych. Znajomość prawa rzymskiego pozwala lepiej zrozumieć wydarzenia chrystologiczne tamtej epoki i kultury prawa. Dlatego oceniając tę publikację ks. W. Kraińskiego w zakresie sakramentu małżeństwa w opcji teologicznej, widzę w tym pozytywny wkład Autora w podkreśleniu ważnej interdyscyplinarności prawa kanonicznego i teologii dla zrozumienia sensu konkretnych wydarzeń ludzkich i ukazania służebnego i praktycznego sensu tych dyscyplin naukowych dla człowieka. Monografia ta stanowi opracowanie mogące stanowić ważną pomoc w dalszych badaniach nad małżeństwem przy wykorzystaniu omawianej Instrukcji.

Ks. Czesław Rychlicki